

FRÅN HEMBYGDSARBETET

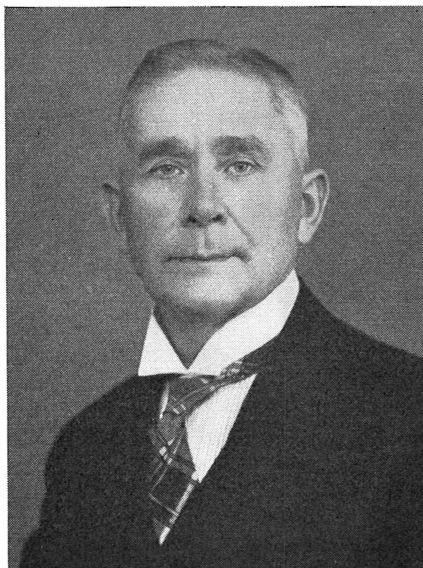
Under det gångna året har två kända uppländska hembygds-
män gått bort, nämligen Tor Schram i Östhammar och Wilh.
Brusewitz i Knutby. Fornminnesföreningen bringar deras in-
satser i tacksam erinran. Vi inleda denna avdelning med
minnesrunor över de bortgångna.

TOR SCHRAM

Frösåkers hembygdsförenings ordförande, handlanden Tor Vil-
helm Schram, avled 18 nov. 1944 i en ålder av något över sjuttio
år. Han var född i Östhammar och har större delen av sitt liv
haft sin verksamhet här.

Tor Schram var varmt intresserad för att från gamla tider till
efterkommande bevara föremål och skildringar, som berätta hur
livet levdes av våra förfäder under arbete och vila, i helg och söc-
ken. Det var Schram som 1925 tog initiativet till bildandet av Frös-
åkers hembygdsförening, vars ordförande och verkställande leda-
mot han alltsedan dess varit. Hans första åtgärd som ordförande
var att i föreningens namn förvärva Frösåkers härads gamla tings-
hus och flytta detsamma till ett av Östhammars stadsfullmäktige
efter motion av honom upplåtet område i Västra bergen och upp-
låtet på sådana villkor, att området icke kan återtagas så länge det
användes för sitt nuvarande ändamål. Alla lediga stunder använde
Schram härefter för föreningen. Frösåkers härad genomkorsade
han i insamlingssyfte otaliga gånger från Edebo socken i söder till
Forsmarks och Gräsö socknar i norr och från Hökhuvuds och Valö
socknars skogstrakter i väster till de yttersta bebodda holmarna i
öster mot Ålands hav.

Genom sin affärsverksamhet hade Schram kommit i förbindelse
med ortens befolkning och den redlighet han ådagalagt hade skaf-
fat honom ett förtroende och en uppskattning, som visade sig vara
mycket värdefulla under insamlingen av kulturföremål. De insam-

Tor Schram.

lade föremålen katalogiserades och ordnades på ett överskådligt sätt i museigården i Västra bergen. För sina förtjänster inom den uppländska kulturminnesvården tilldelades Schram Upplands fornminnesförenings förtjänstmedalj 1944.

Vid de studiecirklar, som under senare år anordnats i Östhammar under IOGT:s och ABF:s regi, har Schram med sin ingående kännedom om staden och häradets förhållanden ställt sig till förfogande och givit många livfulla skildringar om seder och skick i allmogens liv.

Då Tor Schram nu slutat sitt banbrytande arbete för vården av hembygdens minnen framföres vårt tack för vad han uträttat. Vi tro att hans föredöme skall sporra andra att taga vid där han slutat och föra arbetet vidare till glädje för efterkommande släkten.

Sigurd S. Johansson.

WILHELM BRUSEWITZ

Den 9 oktober 1944 avled kyrkoherden i Knutby—Faringe pastorat Wilhelm Brusewitz i en ålder av 62 år. Då kyrkoherde Brusewitz år 1921 tillträdde sin tjänst i Knutby fanns där mycket som

krävde en ledare med initiativ och förmåga att ena till offer och insats. Bl. a. behövde församlingens kyrka, enligt ärkebiskop Söderblom en av de vackraste i stiftets landsbygd, undergå en restaurering. Genom alla goda krafter samverkan kunde denna restaurering utföras med största pietet och noggrannhet. Här följde Wilhelm Bruzewitz med vaksamt öga dagligen arbetets gång, och man lade märke till, hur det var för honom högst angeläget att i största utsträckning bevara det gamla i kyrkobyggnaden och på ett för ögat tilltalande sätt förena detta med den ändamålsenliga inredning, som vår tid kräver. I Julhälsning till församlingarna i ärkestiftet 1926 har Bruzewitz givit en beskrivning av Knutby kyrka.

Ett stort arbete nedlade kyrkoherde Bruzewitz för hembygdsvården. För honom var det en självklar tanke att man borde rädda för trakten typiska byggnader och kulturföremål, vilket — fränsett några enskildas insatser — hittills försummats. Och då andra villiga krafter i Knutby och grannsocknen Bladåker slöto upp till bistånd bildades år 1929 Knutby—Bladåkers fornminnes- och hembygdsförbund. I styrelsen för detta förbund blev Bruzewitz ordförande och behöll, fränsett ett kortare avbrott, detta uppdrag till sin död. Förbundets första åtgärd var att planera ett hembygdsmuseum. Tomt för en gammalgård inköptes, delvis på Knutby församlings bekostnad. En f. d. rustkammare från Burviks gård erhöles genast som gåva av baron Beck-Friis på Harg. Under årens lopp har den ena byggnaden efter den andra tillförts gammalgården, och en icke obetydlig samling museiföremål äro där placerade. (En avsevärd del av dem tillhöra kyrkovärd D. Berglund, gammalgårdens föreståndare.) Under förliden sommar var det för kyrkoherde Bruzewitz mycket angeläget att för gammalgårdens räkning få avsluta ett köp av en intressant 1600-talsbyggnad, varom underhandlingar pågått i flera år. Utan att förringa den insats, som gjorts av andra ordsbor, kan dock sägas, att Bruzewitz i fråga om gammalgårdens tillblivelse och utveckling varit en av de mest verkamma.

Vid den varje sommar återkommande hembygdsfesten under Lustigkullens ekar fann man vanligen kyrkoherden i talarstolen, välkomnande menigheten. Han hade alltid i dessa välkomsttal något nytt att berätta från sina forskningar i bygdens tidigare öden. Han älskade att erinra om historiska minnen, och han manade till vakt om frihetsarvet och till ständigt kamp för att, som orden en gång föllo, »göra hembygden till en de goda hemmens bygd».

För släktforskning var Bruzewitz mycket intresserad. Han hade åtskilligt att berätta om de större gårdarnas ägare under gångna

Wilhelm Brusewitz.

tider. Då Stockholms läns hushållningssällskap år 1930 företog en inventering av s. k. släktgårdar och utdelade diplom till dessa, gjorde Brusewitz oombedd och utan ersättning omfattande släktutredningar; det var med glädje han kunde konstatera, att fem gårdar i Knutby »gått i släkten» mera än 150 år.

Kyrkoherde Brusewitz var även mycket road av att studera bygdens många fasta fornlämningar och var angelägen om att få dem sakkunnigt utforskade. Forngravar fann han t. o. m. under knutarna till sin egen bostad, då för ett par år sedan grävningar där gjordes för källarvåning. Brusewitz var, när det gällde fornminnes- och hembygdsvården, ortens självskrivna ombud, till vilken museimän, arkeologer, ortnamnsforskare och andra på området sakkunniga vände sig, då det gällde studium av Knutbybygden. För visso har också många sådana besökare ett tacksamt minne av den gästfrihet, varmed de mottogos i prästgården.

Man önskade livligt, att kyrkoherde Brusewitz skulle hinna med att lämna en sammanhängande skildring av Knutby genom tiderna. Tyvärr hann detta ej utföras, men i de många anteckningar kyrkoherde Brusewitz lämnat efter sig, finns likväl ett gott material för en sådan skildring.

G. E. Einestam.

GÅS ANDERS I BJÖRKLINGE

Någon gång år 1939 samtalade domprosten Gunnar Hultgren, som då var kyrkoherde i Björklinge, och den i Björklinge födde konstnären Bror Hjort om konst. »Vi skulle ha ett verk av dig här i Björklinge», sade den förre. »Sockenborna är nog föga intresserade för det, men jag har verkligen tänkt göra ett minnesmärke över spelmannen Gås Anders vid Björklinge kyrka», svarade Hjort. Prosten yttrade att detta var storslaget och att det var något att ta fasta på. Något mera blev inte sagt den gången, och kanske var samtalet mest i skämtets form.

Nästa gång frågan om ett minnesmärke över Gås Anders kom på tal var på en begravning i Björklinge. Domprosten Hultgren hade då lämnat Björklinge och flyttat till Härnösand. I det samtal som nu följde, deltog nuvarande kyrkoherden d:r Borgenstierna, kyrkvärden Carl Larsson i Ramsjö och konstnären Bror Hjort. Den sistnämnde meddelade då på frågan vad ett sådant monument skulle kosta att han intet skulle ha för arbetet om Björklinge kommun bekostade materialet till detsamma. Man tänkte då närmast på en stenrelief.

En tid därefter kommo intresserade björklingebor samman och uttalade sin önskan att få monumentet utfört som staty i brons. En kommitté, bestående av kyrkvärden C. Larsson, hemmansägare John Eriksson i Ramsjö och folkskollärare Hj. Ericsson i Forsby, fick i uppdrag att föra saken vidare. Konstnären Bror Hjort utförde en skiss i gips och det beslöts, att den tillämnade statyn skulle utföras i enlighet med förslaget.

Beträffande placeringen av statyn fick kommittén av kyrkofullmäktige uppdrag att tillsammans med konstnären Bror Hjort och länsarkitekt Curman utse lämplig plats. De utsedda beslöto att statyn skulle resas på kyrkvallen söder om kyrkan.

Björklinge kommunalfullmäktige åtog sig sedan att bestrida kostnaderna för gjutningen och resandet av statyn. Så söktes även bidrag av Wikanderska Nämnden ur Hjalmar Wikanders fond. Bland många sökande erhöll Björklinge kommun 10,000 kr.

Så var saken klar. Statyn kom till och kunde avtäckas på Björklingedagen 29 juli 1944.

Vid avtäckningen hölls högtidstalet av domprosten Hultgren. Kyrkoherden d:r Borgenstierna tackade å kommunens vägnar alla dem, som medverkat till att statyn kommit till stånd. Därefter följde en spelmansstämma vid Björkvallen, där tolv av Upplands förnämsta spelmän deltog. Festligheterna slötos med middag i Ordenshuset, där bl. a. konstnären Hjort till spelmännen utdelade en för detta tillfälle präglad medalj.

Bild 1. Domprost Gunnar Hultgren håller högtidstalet vid Gås Andersstatyns invigning. I bakgrunden folkskollärare Hjalmar Ericsson, konstnären Bror Hjort och kyrkoherde Borgenstierna.

UR GÅS ANDERS LEVNAD

Gås Anders, vars officiella namn var Anders Ljungqvist, var född 29 maj 1815 i Jumkil. Under hans barndom bodde föräldrarna i G:la Uppsala. Här vallade han gäss vid Ärna, därav namnet Gås Anders. Senare hade han tjänst i Bälinge och på 1840-talet flyttade han till Björklinge. Hans blivande svärfader soldaten Molin i Slänsen, Närlinge, hade dött, och nu gifte sig Gås Anders med dottern Cristina Helena och övertog svärfaderns stuga. Här bodde han till sin död 24 dec. 1896. Stugan revs för några få år sedan.

Ljungqvist tycks ha varit under medellängd och spenslig. Han var ej någon arbetskarl utan levde för sin fiol, som han till och med hade med i arbetet. Belysande för hur han var som arbetare är följande historia:

Anders Andersson i Ramsjö var till Uppsala en dag. Det var i skördetiden och Ljungqvist skulle skära säd åt honom. Det blev

inte mycket gjort och vid hemkomsten sade Andersson: »Har du inte skurit mer än en skyl, Ljungqvist?» »Ja men den är hederlig», sade Ljungqvist. Detta svar var länge ordstäv i Björklinge.

Det var stort om Ljungqvist kunde sätta upp en halv famn ved, och när han dikade hade han en bytta vatten att doppa spaden i så att det skulle gå lättare.

Men ur sin fiol kunde han trola låtarna så att ingen kunde stå still, inte ens han själv. Det sägs, att han dansade med och hoppade över hänkar, stolar och bord medan han spelade. Gamle soldaten Lindström i Häggeby, som dog för några år sedan, kunde be-
dyra, att han varit med på en dans i Örke, Skuttunge, där både bord och stolar dansat.

I Upplands Fornminnesförenings Tidskrift för år 1917 finnes en historia upptecknad att Gås Anders skall ha spelat ett lass genom det tröga föret i portlidret åt en hälsingebonde vid en gård i Tibble.

Hans fiol ansågs vara ett förtrollat redskap. Fru Anna Jansson i Forsby berättar, att hon hört följande historia av sin svärmor: På en dans hade Ljungqvist fått för mycket av brännvinet. Han kunde inte spela utan lade fiolen på skänken. Fiolen spelade av sig själv där, så att ungdomarna blevo rädda och gingo hem.

En annan gång skickade han en pojke efter fiolen, men pojken blev förbjuden att röra strängarna. När pojken kom tillbaka, var det full musik i fiolen. »Pojken hade väl fingrat på den.»

En gång var Mor Ljungqvist ensam hemma och Ljungqvist var för en gångs skull borta utan att ha fiolen med sig. Denna började nu spela av sig själv. Mor Ljungqvist blev rädd och lade bibeln över strängarna och fiolen tystnade. Men Ljungqvist vart arg, när han kom hem, ty sen ville fiolen hålla stämning.

»Ljungqvist var livad och glad och en riktig spjuver», säger förre soldaten Nyberg i Sjöheden, »men det var reda med honom, för började pojkarna bråka, sade han: 'Nu skall ni vara snälla, pojkar, för annars går jag hem', och pojkarna löd honom.»

På ett bröllop hos Anders Andersson i Ramsjö år 1883 var Ljungqvist spelman. Prosten Pettersson var då omkring 80 år och skulle enligt tidens sed dansa första dansen med bruden men hade svårt att komma in i takten. »Du spelar för fort, Ljungqvist», sade prosten. »Nej, det är prosten, som inte kan hålla takten», svarade Ljungqvist.

At döma av den omfattning »mytbildningen» har kring Ljungqvist, varav det anförda endast är ett axplock, bör han ha varit en av Upplands förnämsta spelmän. Detta ge även upptecknade låtar belägg för.

Ljungqvist förtjänade bra med sitt spel och var mycket anlitad

Bild 2. Täckelset faller från Gås Anders.

och uppskattad även i Uppsala. Han har spelat på 150 kyrkbröllop, en ansenlig siffra även om dylika voro vanligare förr än nu. Men han hade svårt att få pengarna att räcka till.

Som avslutning må omnämnas vad Ruben Liljefors skriver om Ljungqvist: »Säkert är att Gås Anders var en riktig äkta gammaldags spelman, som endast levde för sin fiol, och som utövat ett märkligt musikaliskt inflytande i hela sin trakt.»

Hj. Ericsson.

ROSLAGENS FORNMINNES- OCH HEMBYGDS- FÖRENING 25 ÅR

Roslagens Fornminnes- och Hembygdsförening, som har sitt säte i Norrtälje, kunde under 1943 fira sitt 25-årsjubileum. Den bildades nämligen 14 mars 1918 på initiativ av borgmästaren i Norrtälje W. E. Hallin.

Vid årsmötet 6 dec. 1943 erinrade borgmästare Hallin, som ständigt varit ordförande, om verksamheten under de 25 åren. Denna har främst varit inriktad på att skaffa Roslagen ett centralmuseum i dess huvudort Norrtälje. Redan strax efter sin hitkomst 1912 hade Hallin begynt från orten insamla gamla föremål. Dessa förvarades i början i hans hem. Redan ett år efter föreningens bildande blevo samlingarna så stora, att ett par rum måste hyras i det gamla gevärsfaktoriet, som då ägdes av Slipskiveaktiebolaget. Denna faktori-byggnad är stadens äldsta hus; det är byggt av tegel och brann därför ej ned som stadens hus av trä vid ryssbranden 19 aug. 1719. Då det i slutet av år 1919 blev till salu, förvärvades det av föreningen och är nu helt inrett till museum med omkring 7,000 nummer.

I den nedre våningens västra del äro två rum ordnade till en interiör av en roslagisk fiskarstuga. I den östra delen ha sista året inretts två högreståndsrums, ett för 1800-talet och ett annat huvudsakligen för 1700-talet. I byggnadens mitt ligga flera salar med allehanda saker, bl. a. gevär, tillverkade i Norrtälje, som ju fordom var ett av Sveriges små »Bofors». — I övre våningen finnas bl. a. ett par rum för ryor, dräkter o. d., en avdelning med gamla fordon, båtar, fiskredskap m. m. samt — nyinredda — två rum för den alltmer rikhaltiga samlingen av böcker, papper, vyer och porträtt. Här skola bl. a. förvaras stadens fotografers plåtar, vilka om ett par hundra år säkert bli uppskattade av släktforskare.

Under årens lopp har föreningen ibland anordnat hembygdsfester och ett par hembygdskurser samt f. ö. vid skilda tillfällen föredrag i ämnen berörande Roslagens äldre kultur. Minnesstenar ha rests vid Finsta över Birgitta och på Wemblinge hed över Roslags kompani. År 1936 tog föreningen initiativet till den alltjämt fortskridande inventeringen av Roslagens fasta fornminnen och bekostade under några år densamma. Den har även på andra sätt sökt främja kulturminnes- och hembygdsvården i Roslagen, t. ex. genom att sedan år 1939 utge sin årsskrift Hundare och Skeppslag, som vill magasinera och popularisera de roslagiska folkminnen, som ej utgörs av konkreta föremål.

Föreningen har under årens lopp fått åtskilliga donationer, bl. a. 25,000 kronor av apotekare R. Balkenhausen. Bl. a. större givare må nämnas köpman J. O. Ohlsson (10,000 kr.), borgmästare Hallin, disponent Grubb, rådman J. Nordin, ingenjör S. Karlebo, direktör Elander, Carl Bille, H. Örtqvist och fröken C. Zetterman samt ej att förglömma Norrtälje Bryggeri, Norrtälje Sparbank och ett årligt anslag från Stockholms läns landsting.

Vid föreningens jubileumsmöte tackade v. ordf. rådman J. Nordin särskilt borgmästare Hallin för hans värdefulla arbete och varma intresse för föreningen. En museets stöttepinne har också varit den nu 85-åriga fröken Carolina Zetterman, som kan sägas ha varit museets intendent under alla åren och med gåvor och troget arbete befordrat dess utveckling, denna gamla Norrtäljedam, som kan med stolthet meddela, att hon på Vemblinge hed vid en skarp-skyttefest på 60-talet fick en 50-öring av självaste August Blanche.

Vid jubileet, som högtidlighölls med en sammankomst i Norrtälje läroverks aula talade bl. a. adj. P. M. Lijsing om personer och händelser i Norrtälje under 1800-talet och illustrerade föredraget med ljusbilder.

Föreningens medlemsantal är ej stort, emedan den ej med större energi bedrivit medlemsvärvning. Men vill någon bli medlem, så kan han eller hon hänvända sig till föreningens redaktör och sekreterare adj. P. M. Lijsing, Bangårdsgatan 20, Norrtälje. För årsavgiften 3: — kr., erhålles årsskriften de år den utkommer. Årgång VI 1944 torde utkomma i december 1944.

P. M. L.

SÖDRA OLANDS HEMBYGDSGILLE 20 ÅR

Södra Olands hembygdsgilles 20-årsjubileum firades med en hembygdsfest i Alunda godtemplarlokal, som var fylld till sista plats. Ordföranden erinrade om att gillet, som startades 1923 under namn av Alunda hembygdsförening, sedermera ombildats till ett hembygds-gille för södra olandsbygden och nu omfattar Alunda, Ekeby, Tuna, Stavby och Morkarla socknar, varjämte gillet även räknar medlemmar från Skepthammar socken med Gimo bruk. Under 20-årsperioden har hållits fyra stora hembygdsting åren 1926, 1931, 1936 och 1941, som blivit bygdens största folkfester och givit ekonomiskt goda resultat. Till hembygdstingen har gillet utgivit den i bygden uppskattade skriften »Olandsbygden» (år 1926 kallad

Alundabygden), med uppsatser över olika ämnen berörande gillet verksamhet. I samband med dessa festligheter har ordnats flera hembygdsspel varav främst må nämnas »Olänningarna» av Karin Alinder. Gillet har även under de 20 åren kunnat ihopbringa samlingar till ett bygdemuseum och har inköpt två enskilda samlingar i bygden, Aug. Erikssons och G. W. Gustavssons. I samarbete med logen Runeberg har startats en hembygdscirkel, som bedriver studier av bygdens fornminnen och allmogekultur.

Vid 20-årsfesten medverkade fil. mag. Lars Madsén, Stockholm, som höll ett uppskattat anförande om »Upplänningar, som jag mött», varvid tal. gav en skildring av sina intryck från en radioreportageresa i Uppland.

Då hembygdsgillet kassaförvaltare, kyrkvärden Knut Smedberg 13 aug. 1944 fyllde 80 år uppvaktades han av gillet, som kallade honom till hedersledamot. Hr Smedberg har under praktiskt taget hela gillet tillvaro varit ledamot av styrelsen och dess kassör.

Den av gillet och logen Runeberg startade hembygdscirkeln har under året haft ett flertal studieutflykter. I samband med utfärderna, som gått till olika byar i Alunda, har förts mindre inventeringar och upprättats bybeskrivningar. Cirkeln har också anordnat offentliga hembygdsaftnar med föreläsningar om det gamla Alunda av författarinnan Elin Thorsell-Nordin. Föredragen ha inramats med musik av musikkirkeln och sång av sångarflickorna eller hembygdskören.

Alunda gamla klockargård och Södra Olands museum invigdes 20 aug. 1944 och därmed har hembygdsgillet kunnat fullfölja en arbetsuppgift, som det länge förberett, och som i synnerhet det sista året varit en lika krävande som rolig programpunkt på arbetsordningen. Intendent Ålenius skildrar i en annan uppsats i årsboken vår hembygdsgård och dess museum och här må endast därutöver nämnas något om invigningsfesten. Pressen gav det betydelse »att hembygdstinget i Alunda blev en både glad och värdig folkfest i grannast tänkbara väder, och de omkring 3,000 besökarna bjödos på ett program av gedignaste slag alltifrån den ståtliga invigningshögtiden i socknens fullpackade kyrka till urpremiären på bygdepjäsen 'Klockar Berg och kloka Mari', som blev en stor och välförtjänt publikframgång». Till hembygdstinget hade som gillet hedersgäster infunnit sig många av hembygdsrörelsens förgrundspersoner i landskapet, såsom landshövding Kjellman, friherrinnan Wera von Essen, regeringsrådet Lundevall, landsantikvarien Sundquist, ingenjör Adling, kom.-ordf. Eriksson, Husbyborg, stadskamrer Johansson i Östhammar, hem.-äg. Eriksson i Ramsjö och ordförandena i flera hembygdsföreningar i Uppland.

Bild 1. Från folkdansuppvisningen vid Abrahamstorp.

Invigningshögtiden ägde rum omedelbart efter högmässan. Hembygdsgilletts ordförande överlärare Bror A. Sjögren hälsade välkommen och betonade, att dagen var en stor dag, ja, den största i hembygdsgilletts historia och uttalade gilletts särskilda tacksamhet till landshövding Kjellman, som lovat att förrätta invigningen av klockargården och Olandsmuseet. Med tillkomsten härav har en länge närd önskan förverkligats. Ordföranden tackade även för alla gåvor, som från bygden strömmat in till hembygdsgilletts samlings, vilka nu omfatta 1,600 katalogförda nummer. Han erinrade tacksamt om allt det bistånd, som saken rönt — hela bygden hade varit som ett enda stort hembygdsgille — och inte minst hade ungdomen på olika sätt bidragit. Ett särskilt tack riktades till intendent Nils Ålenius och konservator Sven Carlsson för sakkunnigt bistånd samt till fil. mag. Karin Alinder som varit en av de starkast drivande krafterna bakom verket. I byggnadskommittén hade utom ordföranden befunnit sig fabrikör J. G. Fredlund och prästgårdsarrendator Gustaf Tunón. För inredningen svarade en annan kommitté, nämligen fil. mag. Karin Alinder, konservator Carlsson och folkskollärare Hugo Fredriksson.

Intendent Ålenius lämnade härefter en redogörelse för restaureringsarbetet. Han ville se klockargården som ett centrum för hembygdsundervisningen och studiearbetet om hembygden. Vidare betonades att samlingarna inte bara berätta om hårt arbete för livets uppehälle, från dessa vackert snidade arbetsredskap framlyser här till en annan inställning till arbetet och redskapet än vår: en *trivsel* med tillvaron och en glädje i arbetet, som vår tid delvis förlorat.

Hembygdskören och musikcirkelorkestern — ett 40-tal av bygdens ungdomar — framförde under ledning av folkskollärare Ebbe Selén ett vackert sång- och musikarrangemang för solo, kör och orkester under mottot »*Hembygden*» av kontorist Ebbe Selén. Detta programinslag blev ett av de vackraste. Det var en strålande syn den ungdomliga tavlan i kyrkans kor. Det måste betecknas som en enastående företeelse för svensk landsbygd denna stora sångarskara och förnämliga orkester, dess ungdomliga dirigent och med en bygdens egen son som kompositör!

Landshövding Kjellman höll härefter högtidstalet. Man kan gott säga, att Alunda kyrka med hembygdsgården åter fått en pärla i sin infattning, framhöll landshövdingen bl. a. Det bör vara en stor glädje för Eder alla att ha fått denna pietetsfullt och stillfullt restaurerade hembygdsgård i bygdens mitt och likaså det mönstergillt och vackert ordnade museet. Jag vill framföra det allmännas lyckönskan här till och rikta dess tack till arbetets tillskyndare — ordföranden har tackat dem och jag instämmer med tillägg av ett namn, ordföranden själv, som med entusiasm och hängivenhet lett arbetet. Alundabygden har fått vårt landskaps förnämsta bygdesamling, som på ett förträffligt sätt speglar liv och arbete i forna tider, både inom jordbruket och inom det i dessa trakter så livliga hantverket. Jag vill uttala den förhoppningen, sade landshövdingen, att det måtte bli en bygdegård i verklig mening, där samkväm, kurser och studiecirklar kan anordnas för att tjäna ungdomens moderna bildning, en hela bygdens samlingspunkt, som på ett naturligt sätt kan knyta samman det gångna och det nuvarande till en levande enhet.

Efter den vackra högtiden i kyrkan blev det visning av hembygdsgården — i den mån utrymmet räckte till. Gillesordföranden kunde aldrig få möjlighet att släppa in hedersgästerna genom ingången, han måste tillgripa fönstervägen! Förtjusningen var allmän över vad man fick se. Sedan man genom husmodersföreningens försorg undfågnats med kyrkkaffe och lyssnat till socknens egna bygdespelmän, Georgsson på fiol och bröderna Lööv på nyckelharpa, drog sig den stora publiken upp till festplatsen

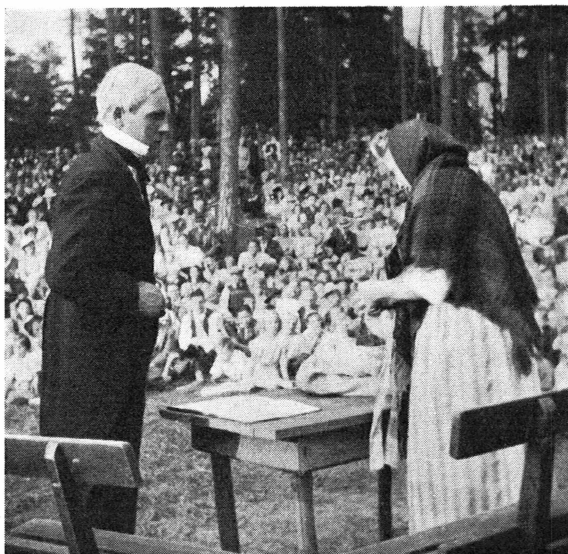

Bild 2. Scen från hembygdsspelet »Klockar Berg och Kloka Mari».

Abrahamstorp. Här bjöds först en stunds barnprogram, varefter det jubilerande folkdanslaget Alundalej gav en både lång och vac-ker uppvisning, vari deltog tre olika lag, 1920- och 1930-talets samt det nuvarande. Det var en programpunkt som livligt uppskattades och överlärare Sjögren gav i ett anförande uttryck för bygdens tack till det jubilerande laget.

På friluftsteatern gavs inför 1,500 personer Karin Alinders bygdepjäsa »Klockar Berg och kloka Mari» med motiv kring klockare Berg. Dråpligt skildrades här gångna tiders liv och kiv och övertro. Folkligt mustiga repliker med god slagkraft saknades inte i denna historia, som är värd ett bättre öde än att spelas bara en gång.

Det kan slutligen nämnas att även ekonomiskt gick hembygdssdagen bra med ett så vackert netto som drygt 3,000 kronor. Härtill kan anföras att restaureringsarbetet vid klockargården, vari ett stort antal ungdomar tagit livlig del, gav anledning till bildandet av en särskild ungdomsavdelning inom hembygdsgillet.

S:T BARTHOLOMEI GILLE I SVINNEGARN— ENKÖPINGS-NÄS—TEDA

Tanken på att inom Svinnegarns, Enköpings-Näs och Teda församlingar, som numera utgöra ett gemensamt pastorat, bilda en hembygdsförening hade länge närts av fornvårdaren folkskollärare Nils Liljestränd i Enköpings-Näs. På våren 1942 hade han genom samtal med för saken intresserade kommit så långt, att han vågade sig på ett konstituerande sammanträde. Intresset visade sig vara livligt. Så blev tanken en verklighet. Bygden fick en hembygdsförening med det ärevördiga namnet S:t Bartholomei Gille.

Namnet S:t Bartholomei Gille har föreningen upptagit efter ett medeltida sockengille inom Svinnegarn med detta namn. Gillet, som vill vara en modern efterföljare till det medeltida sockengillet, har också sökt att organisera sig i någorlunda likhet med sin forna föregångare. Sålunda består styrelsen av en 9-mannanämnd, där ledamöterna bära det medeltida gilletts ålderdomliga benämningar. Folkskolläraren Liljestränd är alltså vördad ålderman, som vid sin sida har tvenne stolsbröder. Dessutom finnas en lärd skrivare och en betrodd kistebroder, trenne aktade gillesvärdar och en myndig vaktebroder.

Gillet har många uppgifter på sitt program. Bygden, som utgöres av näset mellan Svinnegarnsviken och Oxfjärden i Mälaren, har nämligen gamla anor och är därför rik på fornminnen, många ännu ej inventerade. Sålunda finnas gravfält på många platser — älvkvarnar finnas i hundratal. Pastoratets tre 1200-talskyrkor med många medeltida inventarier äro värda att närmare studeras än som hittills skett. Särskilt Svinnegarns kyrka, som tiden farit illa fram med, är till sitt ursprungliga utseende ännu en olöst gåta.

Som sin närmaste uppgift har gillet tagit konserveringen av den intressanta ruinen av S:t Bartholomei Gilles medeltida gillesstuga på höjden invid den nyuppförda kyrkoherdebostaden i Svinnegarn. Dess grundmurar blottades vid vägarbetet för några år sedan, då den nya vägen Enköping—Strängnäs drogs genom kullen väster om Svinnegarns skola. Denna unika medeltidsbyggnad hade väl då skattat åt förgängelsen, om icke folkskolläraren Liljestränd i egenskap av fornvårdare ingripit. Gillet har av Sparbanken i Enköping med tacksamhet mottagit en gåva på 500:— kr. som bidrag till denna ruins utgrävning och konservering.

Liksom sin föregångare under medeltiden har också det nybildade gillet tagit som sin uppgift att stå som beskyddare och vårdare av den s. k. Svinnegarns källa, en trefaldighetskälla, som rin-

ner upp ur en grusås på den gamla kungsgården Husabys mark. Svinnegarns källa har mer än något annat gjort orten känd och skänkt den rangen av Svealands förnämsta folkliga kultplats. Kul-ten vid denna källa går tillbaka till hedenhös och förvandlade under medeltiden platsen till en i hela Norden känd vallfartsort. Ännu i denna dag lever bland traktens befolkning den uråldriga traditionen att varje trefaldighetsafton samlas vid »det heliga korsets källa» för att »dricka hälsa». Gillet har anknutit till denna tradition genom att årligen vid Svinnegarns källa på trefaldighetsaftonen hålla en värdig och vacker folkfest. Deltagarantalet vid dessa fester har för varje år stigit. Och årets trefaldighetsfest blev en stor framgång för gillet, då gilletts värdade ålderman kunde hälsa drygt halva tusentalet besökare med landshövding Hilding Kjellman som talare. Festen slutade liksom föregående år med att samtliga med svenska flaggan och musik i spetsen tågade till kyrkan, där Arbetarkören och Bahcoorkestern från Enköping utförde ett förnämligt sång- och musikprogram och kyrkoherde O. Lundgren, Tillinge, höll en kort betraktelse över »källorna och Källan».

Gilletts förhoppning är nu att så småningom växa sig in i bygde-

Björklinge: Frank Thorslund vid sitt älvkvarnsfynd i Björklinge.

bornas medvetande, så att gillet med allmänhetens stöd och intresse med framgång kan få fortsätta med de många uppgifter, som stå på dess program.

Per Köndell.

Gilletts skrivare.

BJÖRKLINGE

I september 1944 upptäckte gossen Frank Thorslund i närheten av sitt hem i Björklinge ett trettiotal älvkvarnar på ett berg i betesmarken. Han ses vid fyndplatsen å bilden sid. 205.

Hj. Ericsson.

HÄLLNÄS HEMBYGDSFÖRENING

Hällnäs hembygdsförenings verksamhet har i huvudsak fortgått som föregående år med insamling av äldre föremål och uppteckningar jämte förstärkning av kassan för att kunna förverkliga målet att bygga hembygdsgården. Ansökan till Kungl. Kammarkolle-

Bild 1. *Hällnäs hembygdsförening*: Landshövding och fru Hilding Kjellman anlända till festplatsen.

Bild 2. Hållnäs hembygdsförening: Folktyper i spelet »Bouppteckning från början av 1800».

gium har ingivits för köp av tomt till hembygdsgården från kyrkoherdeboställets mark. Kyrkorådet har tillstyrkt ansökan och nu hoppas vi på välvillig behandling av Stiftsnämnden, Boställsnämnden samt Kyrkofullmäktige.

Till fiskerimuseet i Fågelsundet har samlingarna ökat med en fiskebåt, som hör till den tid då motor i fiskebåt var ett okänt begrepp. Båten är uppställd i ett båthus invid sjöboden, vilket nu tillsammans ger en naturlig bild av en fullt komplett sjöbodvistning.

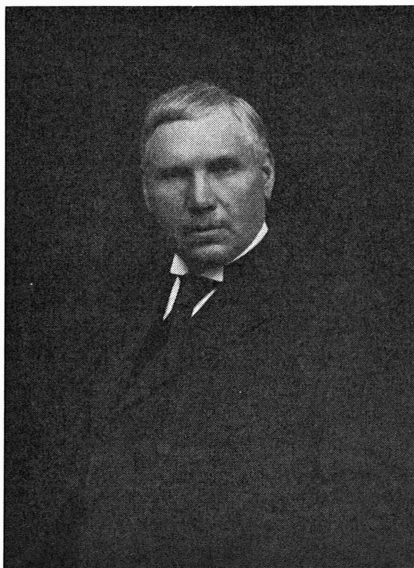
Den traditionella sommarfesten hölls i år den 15—16 juli vid Konradslunds festplats i södra delen av socknen. Vid festligheten, som gynnades av vackert väder, deltog omkring 1,200 personer, ett gott vittnesbörd om det anseende hembygdsföreningens fester fått bland sockenborna. Årets program stod ej de gamla efter. Som främsta programpunkt stod vår nye landshövding Hilding Kjellmans första officiella uppträdande i Hållnäs med ett medryckande hembygdsföredrag. Vid landshövdingens och hans makas ankomst till platsen mottogos de av över ett hundratal skolbarn med svenska och finska flaggor. Föreningens amatörer hade i år utarbetat en ny pjäs, »Bouppteckning från början av 1800», som högt värderades av publiken. Pjäsen hade även historiskt värde,

den grundar sig på en bouppteckningsförrättning från 1842; tillgångar och priser voro i huvudsak verklighetstroga, endast personers namn m. m. m. hade förändrats. Från detaljerna kan nämnas: en ko upptogs till ett pris av 10 riksd. 13 sk. och ett dunbolster till 13 riksd. 16 sk., 1 st. ny strömmingsskötta 4 riksd., en ny soffa 1 riksd. 16 sk., en silverjungfru 1 rd. 32 sk., 1 koppar-kittel väg. 18 skålp. 6 riksd. 16 sk., en stor »putell» 16 skil. och en mindre dito 3 skil., ett blagarnslakan 24 skil., ett kattunsförkläde 18 skil. o. s. v. Av jämförelser kan man finna att värderingen av förnödenheterna var helt annorlunda än i våra dagar. Vidare framgick att en viss procent av inventariesumman skulle erläggas till fattigkassan innan bouppteckningen kunde inregistreras vid tinget.

Dan. Westergren.

EN SAMLARGÄRNING I KALMARSAND

Onsdagen 9 febr. 1944 avled handlanden J. A. Winberg, Kalmarsand, Bålsta. Han var född 20 sept. 1859 på Jälla gård i Vaksala, där fadern var inspektör. 1875 kom W. i tjänst hos en handlare i Bålsta och 1881 blev han förste man i affären. År 1886 uppsatte

J. A. Winberg.

W. egen affär vid Kalmarsand, omkr. 3 km. från Bålsta och det är här som han utfört sin stora livsgärning, samlandet av äldre kulturföremål. W. var även intresserad filatelist och hedersledamot i Filatelistföreningen.

Ett antal värdefulla föremål ur den winbergska samlingen ha överlämnats till Upplandsmuseet i Uppsala och Sydvästra Upplands Kulturhistoriska museum i Enköping genom den avlidnes syster, fröken Hilda Winberg, Kalmarsand, till vilken de två museerna rikta sitt varma tack.

SPÅNGA FORNMINNES- OCH HEMBYGDSGILLE

Under året har gillet förlorat en intresserad medlem, i det att fru Hildur Carlstedt, Bromsten, avled 3 jan. Hennes stora kunnande i forskning i gamla dokument hade redan kommit gillet till nytta vid en del utredningar. Vissa planer hade uppgjorts för vidare forskningar, då hennes alltför tidiga bortgång timade.

Med anledning av gillet vid årsskiftet 1942—1943 passerade 10-årsdag hade en högtidsfest anordnats i Solhems skola 7 mars. I sitt högtidstal gav åldermannen, rektor Olsson, en resumé över gillet verksamhet under de gångna åren. Talaren påpekade det glädjande förhållandet, att gillet kontinuerligt utvecklats och att dess syfte, att ena Spångaborna kring arbetet för hembygden, röner ökad förståelse, vilket bäst framgår av ökat medlemsantal. Medlemsantalet utgjorde vid årsskiftet 1942—43 226 och vid årsskiftet 1943—44 230 personer, varav 16 ständiga.

Den till 10-årsjubileet skänkta »gåvoboken» har mött ett glädjande intresse och under året tillfört »Fonden för Hembygdsgården» nära 900 kr.

Rådet har under året haft följande sammansättning: ålderman: rektor Olof Olsson, stadman: skräddarmästare Thure Gillberger, skriftvårdare: avdelningschef Oscar Wennerström, andre d:o: tjänsteman Gunnar Sjöberg, kassavårdare: inspektor Ernst Thorgren, arkivarie: folkskollärare Olof Ormegard, samt bisittare: hr Oskar Johansson, ingenjör Jean Paulsson och flaggmaskinist Ernst Johansson.

Sedan gillet årsstämma hållits 28 febr. hölls 7 mars högtidsfest till firandet av gillet 10-årsjubileum. Över 300 personer hade infunnit sig. Aldermannen, rektor Olof Olsson, höll, som ovan antytts, högtidstalet. Fru Hanna Gustafsson samt herr och fru Hultman framförde en sketch till Frödings »En liten comedia». Ett folkdanslag under ledning av gymnastikdirektör Greta Sahlin upp-

visade ett antal folkdanser. Programmet utfylldes med musik av Hembygdsorkestrern och sång av Hembygdskören.

16 maj var vårvandring arrangerad, 20 juni sommarutflykt och 13 dec. Luciafest.

Hembygdsorkestrern och Hembygdskören ha under året haft omkring 35 repetitioner vardera. Orkestrern har haft 22 och kören 36 medlemmar. Förutom vid tillfällena, då de medverkat vid av gillet anordnade aftonunderhållningar och fester, ha de haft ett stort antal offentliga framträdanden. Både orkestrern och kören ha stått under musikdirektör Dag Lindbergs intresserade och kunniga ledning.

I anslag från Spånga kommun har gillet åtnjutit sedvanliga kr. 200: —, kören 100: — och orkestrern 300: —.

Oscar Wennerström.

VÄRMDÖ SKEPPSLAGS FORNMINNESFÖRENING

Föreningens verksamhet har fortgått på liknande sätt som tidigare varit fallet med insamlande av gamla kulturföremål från bygden till fornstugan samt med insamlande av skrifter, tidningsurklipp, fotografier m. m. till arkivet.

Föreningen har som gåvor fått emottaga modell till spjälkatse med håv och mått, en gammal kastmaskin, storryssa, sälnät, höttjuga m. m. I stället för årsbok 1942 utsändes till medlemmarna föreningens av arkivarie Gunnar Hellström författade skrift om ångbåtstrafiken på Djurö och Sandhamn, ett bidrag till skärgårdsbåtarnas historia. För 1943 utsändes till föreningens medlemmar hembygdsboken Uppland, utgiven av Upplands nation. Årsbok för 1944 är under utarbetande.

Söndagen den 30 juli 1944 anordnade föreningen en minneshögtid i Värmdö kyrka med anledning av 300-årsdagen av riksamiralen och Stockholms första överståthållare Claes Flemings död den 26 juli 1644. Claes Fleming är den märkligaste av alla de stormän, som ligga begravna i Värmdö kyrka.

Högtidligheten inleddes med intåg av fanborg under orgelmusik. Vaxholms kustartilleriregemente hedrade Flemingminnet genom att låta sin musikkår spela vid högtiden. Sång utfördes av operasångaren Nils Hedlund, ackompanjerad av kantor Rudolf Nylow. Hälsningstalet hölls av undertecknad och minnetalet över Claes Fleming av fil. lic. Rune Norberg.

Bland högtidsgästerna märktes landshövding och fru Karl Levinson, chefen för Stockholms Kustartilleriförsvar general G. H. Engblom med fru, chefen för ostkustens marindistrikt amiral Simons-

Värmdö Skeppslags fornminnesförening: Amiral Simonsson vid högtidlighållandet av 300-årsminnet av riksamiralen Claes Flemings död.

son med en deputation från marinen, representanter för ätten Fleming med huvudmannen, friherre Claes Fleming i spetsen.

Under högtiden nedlades kransar vid Claes Flemings kista i Flemingska gravkoret från flottan av amiral Simonsson, från ätten Fleming av dess huvudman, friherre Claes Fleming samt från Norrnäs gård, vars ägare Claes Fleming var under åren 1629—1644, av undertecknad.

Föreningen har med penningmedel bidragit till renovering hos Pietas av en begravningsfana från 1600-talet med Flemingska vapnet väl bevarat. Denna fana jämte en begravningsfana för en medlem av ätten Svinhufvud blevo uppsatta i kyrkan till högtiden.

I samband med denna högtid överlämnades från okänd givare ett värdefullt tryck från 1645, nämligen likpredikan över »Then Adle och Wälborne Herr Claes Fleming till Willnäs och Norrnäs».

För verksamheten 1944 har föreningen av Värmdö kommun fått emottaga ett anslag av 300 kronor. Föreningen har 157 medlemmar.

Gunnar Wahlberg.

VÄSTERLÖVSTA HEMBYGDSFÖRENING

Den gamla Erik Ersgården i Heby by, som förra året revs för att i sinom tid uppstå på annan plats såsom hembygds- och ungdomsgård, ligger alltjämt väl emballerad. Efter hemställan från föreningen har Västerlövsta församling upplåtit erforderlig mark av den s. k. Klockarhagen, väster om Heby municipalsamhälle, där gården också kommer att återuppbyggas. Den får där ett synnerligen tilltalande läge i en vacker björkhage med utsikt över dalen mot söder med dess vackra byar. Mitt framför reser sig kyrkan, som från sin höjd dominerar samhället, och där nedanför industrien, som ger flertalet av dess inbyggare utkomst.

Vid årsmötet i våras ansåg man det önskvärt att transporten av det nedrivna huset, grundgrävning och en del körningar skulle kunna ske på frivillig väg. Listor utsändes till ombuden i resp. rotar, och där antecknades dagsverken, hästdagsverken m. m., samt de arbeten man var villig utföra.

De förarbeten, som verkställdes, har också utförts av frivillig arbetskraft. Sålunda har grundgrävningen utförts av arbetslag från byarna och från samhället av bönder, arbetare och tjänstemän. Föreningens damer ha turats om med att bära kaffekorgar till »hagen» för att på ort och ställe bjuda lagen på kaffe. F. n. pågår grävning för avloppsledning och grus och sten till grunden har kostnadsfritt framkörts. Innan vinterkylan kommer är det meningen att grunden skall vara lagd, för att hembygdsgårdens vägar må kunna resas och dess tak läggas tidigt nästa vår.

Föreningens första sommarfest firades midsommaraftonen i Klockarhagen med besök av länets nye hövding, landshövding Conrad Jonsson, vilken höll högtidstalet. Det blev ett intressant och på perspektiv framåt och bakåt rikt anförande om orsakerna till hembygdsrörelsens frammarsch i vår tid och om de andliga värden den har att ge åt bygderna.

Med tanke på den blivande ungdomsgårdens uppgift manade landshövdingen ungdomen att bli våra förfäders värdiga efterföljare i arbetsamhet och plikttröhet.

Efter landshövdingen talade intendent Nils Ålenius, Uppsala. Genom den av honom nyligen företagna inventeringen av socknens ståtliga bondgårdar, har han synnerligen väl lärt känna bygden och bygden lärt känna och uppskatta honom.

I sitt tal erinrade han också om slutförandet av inventeringsarbetena och framför allt om Erik Ersgården, vars manbyggnad skall återuppföras här uppe och så småningom kompletteras med andra byggnader så att anläggningen kan ge en bild av både hostads-

skick och arbetsliv i gamla tider. Nedre botten av den stora tvåvåningsbyggnaden skall emellertid brukas som ungdomsgård med lokaler för arbetscirklar av olika slag m. m.

Härefter bjöd prosten Ström landshövdingen att ta det första spadtaget på den plats, där gården skall resas. Sedan landshövdingen tagit upp den första torvan, yttrade prosten Ström:

»Må detta första spadtag följas av många ivriga, så att den grund, varpå Västerlövsta hembygdsgård skall byggas, blir fast och säker. Och må sedan väggarna resas och taket läggas så att kärleken till hembygden här får ett hem.»

Dagens festligheter hade inletts med ett ståtligt flaggtåg, som utgått från torget med fiolmusik, fanor och förridare i täten. Trots den kalla nordanvind, som svepte in över bygden, kunde föreningen glädjas åt närmare tusentalet besökare. Men så var programmet också både kvalitativt och kvantitativt gott. Körsång av A. B. F:s manskör, allsång, amatörteater av J. U. F:s norra teatercirkel och, inte att förglömma, lek och dans kring en ståtlig majstång.

I den kyliga försommarkvällen smakade också varmt kaffe utmärkt, helst som äkta vara serverades. Veckorna före hade nämligen bygdens husmödrar välvilligt offrat av sina kafferansoner i »sparbössor», som uppställts i samhällets speceriaffärer.

Först när midsommarnattens trolska skymning började vika för midsommardagens morgonljus, gick man hem till sitt, alla ense om att vådret ingalunda lyckats förstöra föreningens första sommarfest.

J. W.

ÖSTERVÅLA HEMBYGDSFÖRENING

Årets stora händelse för Östervåla Hembygdsgörelning har varit sjuksyster Ragnhild Erikssons donation av bastu och smedja till föreningen. Det var i sanning en stor överraskning styrelseledamoten hem.-äg. Lars Pettersson i Mårtsbo beredde medlemmarna då han vid årsmötet 12 mars 1944 tillkännagav donationen. Att dessa båda byggnader mottogs med tacksamhet och glädje kan ingen undra på då med dem hembygdsgården i Östervåla får sin fullbordning. Föreningen vill i detta sammanhang framföra sitt hjärtliga tack till fröken Eriksson för gåvan. Bland viktigare beslut i övrigt må nämnas: föranstaltande om fridlysning av vissa områden eller »öar» i sjön Tämnaren till förmån för fågellivet.

Den 18 maj, Ersmässdagen, hade styrelsen inbjudit medlemmarna till samkväm i hembygdsgården. Kring flammande brasor i de öppna spisarna tog deltagarna plats. Undertecknad föredrog be-

Östervåla hembygdsförening: Bastu och smedja, donerade till föreningen av sjuksyster Ragnhild Eriksson.

rättelser från 1808 års krig med Ryssland, som morfars morbror personligen upplevat i Finland. Målarvärd Johan Themnär berättade om skrock från sin barndom.

Söndagen 9 juli 1944 ägde den sedvanliga stora sommarfesten rum med rikhaltigt program. Föredrag hölls av kyrkoherde Erik Nordgren från Nora, som talade om den originelle Östervåla-sonen biskopen och hembygdsälskaren Lars Landgren. Logen Enighets amatörer i Östervåla uppförde Per Johannes' pjäs »Någon skall dock skörda», vidare förekom musik av Östervåla musikcirkelorkester samt sång av Nora Hembygdskör. Till slut lektes folklekar. Minst 1,500 personer voro närvarande. När uppbrottet skedde strax före kl. 12 e. m. sjöngs unisont Du gamla, Du fria, varefter utbringades ett fyrfaldigt leve för fosterlandet.

Den 10 aug. var Larmmässamkväm anordnat i hembygdsgården. Förutom medlemmarna voro inbjudna styrelserna för Nora, Huddunge och Harbo hembygdsföreningar. Sedan gästerna välkomnats visade hem.-äg. Lars Pettersson tillsammans med hembygdsvårdare från fyra socknar alla gårdens byggnader. Musikstycket av vår forne storspelman Rönnbom i Fågelsta, Östervåla, framfördes. I kaffepausen talade föreningens ordf. Karl Johansson och överlämnade en gåva från Östervåla Hembygdsförening till förre ordfö-

randens maka fru Agda Alström från Uppsala. Efter kaffet höll nämndeman Per Pettersson i Skogbo föredrag om myrmalmslyttorna i Östervåla. Därefter kåserade folkskollärare Eskil Ekström från Stärte om »Farfar i Kartan», bygdeoriginalet som var känd vida omkring.

Sist avslutades den genomtrevliga kvällen med aftonbön av kyrkoherde Östlund från Huddunge.

J. N. Johansson.